

Предизвикателства пред политиката на учене през целия живот в България

Валентина Василева, Багряна Илиева

Abstract: Preparation of social teachers for the field of education and adult education: Guidelines for Training in Adult Social pedagogy specialty is to acquaint students with modern scientific problems and aspects of adult education. In the forms of students acquire knowledge and skills for planning and organization of training to adults. The possibilities for application of Andragogic preparation in professional activity of social pedagogue expressed in exercise of the organization and training of various categories of elderly.

Key words: adult education, Social pedagogy, professional activity of social pedagogue

ВЪВЕДЕНИЕ

Важен актуален демографски въпрос в страните – членки от ЕС е застаряването на населението. За увеличаване дела на възрастовото население допринасят мащабните миграционни процеси, които осезаемо се наблюдават след 1990г. Обстановката в нашата страната не е особено привлекателна, поради трайна тенденция за намаляване броя на населението, на неговото застаряване и свързаните с тях ниска раждаемост, висока безработица и ниски доходи. Промените в демографската структура на населението по основните групи показват нарастване на относителния дял на населението над 65 години за сметка на останалите възрасти. Броят на възрастните хора за последните години непрекъснато нараства, което съчетано с по-малък брой работещо население и по-голям дял на хората, излизащи в пенсия, ще натовари допълнително социалната система. Измененията в броя и структурите на населението, както и негативните тенденции в демографските процеси оказват силно влияние върху икономическата, здравната, социалната и образователната системи на обществото. Взаимодействието между тези процеси е предизвикателство за всяко управление. [2]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Образователна структура на населението

Според данните от Преброяването на населението и жилищния фонд към 1.02.2011 г., образователната структура на населението на 25-64 навършени години значително се подобрява следвайки ясно изразената тенденция за увеличение на броя и дела на населението с висше и средно образование при същевременно намаляване на броя и дела на хората с основно и по-ниско образование. По данни от същото преброяване образователна структура на населението (на възраст от 25 до 64 г. - общо 4 161 509 души) е следната: 0.9% – са хората незавършили начално ниво на основно образование, 3.12% - с начално образование, 17.3% - с основно образование, 51.7% - със средно образование, 26.2% - с висше образование.

За пръв път при преброяване 2011 се включва и категорията „никога непосещавали училище“, като броят на тези лица е 39 074, или 0.88% от населението на възраст 25-64 навършени години. По-голям е относителният дял на мъжете със средно и по-високо образование - 63.6 срещу 62.4% при жените. Възрастовото разпределение на завършилите различните образователни степени за 2012 г. показва положителна тенденция в развитието на по-младите представители на обществото. При 25-34 годишните се отчита най-голям дял на хората с придобитата най-висока образователна степен. 35-44 годишните са с преобладаващо завършено средно и висше образование – 83.52%, като с начално и по-ниско образование са 3.34%. Същата възрастова група се отличава и с най-нисък процент на хората с основно и по-ниско образование – 16.48%. За групите на 35-44 и 55-64 годишните, процентното разпределение за различните образователни степени е приблизително

еднакво, като завършилите висше образование на възраст 45-64 навършени години е 20.8%, докато при младите на възраст 25-34 години делът е с 6.3 процентни пункта по-висок. Делът на хората с начално и по-ниско образование сред младите е относително голям (4.92%10), което ясно показва наличието на по-голяма поляризация отколкото сред останалата част от населението. През 2011 г. причините за неучастие на по-младите хора на възраст 25-34 години в процеси на УЦЖ е приблизително 28.7%. Тази част от населението е имало желание за участие, но поради „Липса на време, поради служебни задължения или неудобно време” – 15.9% и „Липса на време поради семейни задължения” – 13.9%. Други причини, поперечили възрастните да участват в продължаващото обучение са: не са отговорили на условията за участие; скъпо обучение; липса на подкрепа от работодателя или на време, поради служебни задължения или неудобно време; липса на обучение на достъпно (близо) разстояние; липса на възможности за използване на компютър или интернет за дистанционно обучение; липса на време поради семейни задължения; причини свързани със здравето или възрастта; липса на подходящо (желано) образование или обучение.

Възрастовото разпределение на завършилите различните образователни степени за 2012 г. показва положителна тенденция в развитието на по-младите представители на обществото. При 25-34 годишните се отчита най-голям дял на хората с придобита най-висока образователна степен. 35-44 годишните са с преобладаващо завършено средно и висше образование – 83.52%, като с начално и по-ниско образование са 3.34%. Делът на хората с начално и по-ниско образование сред младите е относително голям (4.92%), което ясно показва наличието на по-голяма поляризация отколкото сред останалата част от населението.

При хората с основно и по-ниско образование значителна пречка се явява и невъзможността да отговорят на изискванията – 17.4%, както и разстоянието до мястото на провеждане на обучение – приблизително 17%, като тази причина до голяма степен може да се разглежда като тясно обвързана с цялостната цена на обучение. Цената на обучението засяга в най-малка степен групата на хората с завършено висше образование, малко над 20% от тях са заявили, че това е била пречка при тях, докато делът на посочилите липсата на време поради служебни и семейни задължения е съответно 27.3% и 15.2%. [4]

Необходимо е в държавната политика да бъдат набелязани действия за подобряване на образователния статус на тези поколения, т.к. представената картина на социалната обстановка в страната влияе и на качеството на работната сила. Непрекъснатата промяна и динамика на пазара на труда изисква периодично преквалифициране на уменията на работещите, което от друга страна води до повишаване на знанията на трудоспособното население и необходимост от учене през целият живот.

Нормативен обзор за учене на възрастни в България

В България са приети различни нормативни документи, гарантиращи образованието на възрастните:

- Конституцията на Р България осигурява правото на всички български граждани, независимо от тяхната възраст, да придобиват основно,

- Кодексът на труда урежда възможностите за образование и обучение на заети въз основа на трудов договор или на лица, които се подготвят за работа при работодателя след завършване на обучение.

- Законът за народната просвета осигурява възможности за придобиване на основно и средно образование на лица, навършили 16 години във вечерна и задочна форма на обучение.

- Законът за професионалното образование и обучение осигурява придобиването на професионална квалификация от гражданите, както и

задоволяване на потребностите на държавата от квалифицирана и конурентоспособна работна сила.

➤ Законът за насърчаване на заетостта въвежда определение на понятието „възрастен“ и урежда обществените отношения, свързани с насърчаване и запазване на заетостта и увеличаване пригодността за заетост чрез програми и мерки за професионално обучение на възрастни.

➤ Законът за висшето образование осигурява обучение за повишаване на квалификацията на лица завършили образователно-квалификационна степен от висшето образование и за провеждане на обучение в образователна и научна степен „доктор“ по акредитирани специалности за придобиването ѝ съгласно Закона за развитието на академичния състав в Р България.

➤ Законът за младежта осигурява условия за пълноценно личностно развитие на младежите и участието им в обществено-икономическия живот. Създава публична Национална информационна система за младежта, регламентира статута на младежкия работник, основните принципи на младежкото доброволчество и неговата подкрепа, координацията на младежката политика .

➤ Законът за занаятите урежда условията, реда и обществените отношения, свързани с организацията за упражняване на занаят и занаятчийското обучение на лица, които са извън образователната система в Р България.

➤ Законът за обществените библиотеки определя националните, регионални, общински и читалищни библиотеки като образователни, информационни и културни институти с национално и местно значение.

➤ Законът за народните читалища определя статута на читалищата като традиционни български самоуправляващи се културно-просветни сдружения, които поддържат библиотеки, читални и др.информационни мрежи, чрез които се задоволяват не само социални, но и образователни потребности на възрастните.

➤ Законът за интеграцията на хората с увреждания създава гаранции и стимули за интеграция и равнопоставеност на хората със специфични възможности.

➤ Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража осигурява правото на лица, изтърпяващи наложено наказание „лишаване от свобода“ за достъп до образователни, учебителни и квалификационни дейности.

➤ Законът за юридическите лица с нестопанска цел и Търговският закон осигурява възможности на български или чуждестранни юридически лица с нестопанска цел да осъществяват дейности, свързани с обучението на възрастни.

Изброените важни нормативни документи в законодателството ни осигурява професионалното образование, квалификацията и преквалификацията на безработните и на работещите възрастни, въпреки че има още какво да се желае по отношение на специфичната нормативна база. Липсва цялостен закон, който да регламентира всички видове и сфери на образованието на възрастните, в т.ч. формите за образование на възрастните през свободното време. Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008–2013 г. и Националната стратегия за продължаващото професионално обучение неса в състояние да компенсират липсата на специален закон за образование на възрастните. Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008–2013 г. е първият по-комплексен документ за образованието на възрастните у нас. Тя конкретизира разнообразните възможности за учене на хора в младежка и в напреднала възраст, за безработни и заети лица. Специален акцент се поставя на обучението на работното място (вътрешнофирменото обучение). [1]

България има натрупан опит в разработването на стратегически документи. Те се подготвят с участието на представители от различни отговорни институции, социални партньори, организации от неправителствения сектор и др. Тези документи определят политиките в разнообразни сектори от социално-икономическото развитие на страната.

Основната група от стратегически документи, които имат отношение към политическата рамка на сектора за учене на възрастни в България включва: Националната програма за развитие: България 2020, Националната програма за реформи 2011–2015, Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008–2013 г., Националната стратегия за младежта 2010–2020 г. и Националния план за действие по заетостта, който се разработва ежегодно за изпълнение на целите, заложи в Актуализираната стратегия по заетостта 2008–2015 г.

Наличните документи обхващат развитието на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка; намаляването на бедността и социалното изключване, демографското развитие; осигуряването на равни възможности за хората с увреждания; интеграцията на ромите в българското общество; развитието на гражданските организации, но и насърчаване активния живот на възрастните хора в България и др.

Съществуващата политическа рамка в България е подходяща основа за формиране на национална политика за учене на възрастни, въпреки че все още разглежда проблемите на ученето на възрастни в общия политически контекст на другите социално-икономически сектори. Това налага специфично фокусиране върху проблемите на ученето на възрастни. Основен проблем на политическата рамка, която използва към момента българския сектор за учене на възрастни, е липсващата връзка между планирането и оценяването на политиката. В действащата нормативна рамка отсъстват разпоредби, които да регламентират развитието на тези процеси.

Друг проблем, който е пряко свързан с основния и произтича от спецификата на качествено стратегическо управление, е отсъствието на механизми, гарантиращи последователност и системност на политиките по отношение на образованието на възрастните. В България все още преобладава разбирането, че широкият набор от стратегически документи за различни социално-икономически сектори гарантира в достатъчна степен ефективността и ефикасността на тяхното изпълнение. Практиката показва, че годишното отчитане на приетите оперативни документи акцентира единствено върху идентифициране на неизпълнените мерки и дейности, без да посочва причините, които са довели до това състояние. Това налага необходимостта българските публични институции и заинтересованите страни да насочат своите усилия към всички етапи на качествено стратегическото планиране (планиране, изпълнение, анализ и оценка на въздействието и мониторинг) с оглед постигане на системност, ефективност и ефикасност на политиките, включително и по отношение националната политика за учене на възрастни.

През 2012 г. е извършена Оценка на въздействието на Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008–2013 г. Този документ е първоначална стъпка към формиране на нова административна култура за стратегическо планиране на процесите в националната система за образование и обучение, включително и по отношение на формирането на необходимите умения в служителите от администрацията на Министерството на образованието и науката. В контекста на посочения по-горе основен проблем, този документ за първи път очертава ясна връзка между политическа рамка, оперативен документ и извършени анализ и оценка на въздействието на националните процеси, свързани с политиката за учене през целия живот. Извършената Оценка на въздействието на Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008–2013 г. и съдържащите се в нея констатации, изводи и препоръки имат принос в две важни направления: *Първото* е свързано с изследване на степента на изпълнение на мерките и дейностите, заложи в оперативния документ към стратегията, до края на 2011 г., и заедно с това очертава актуалността на целевата рамка до 2013 г., когато приключва действащата стратегия. *Второто* направление създава

ефективни предпоставки, базирани върху конкретни препоръки, за промени в новата политическа рамка през следващия програмен период 2014–2020 г. [3]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Прегледът на нормативната база в Република България, по отношение на ученето на възрастни, обществените отношения, установяването на дефицитите и съществуващите инструменти за въздействие върху процеса на учене през целия живот, позволяват да се направят следните изводи: липсва единна специфична нормативна база за обучението на възрастни; за изпълнението на различни по вид и степен документи, насочени към образователната политика за обучение на възрастни, са отговорни различни институции; нормативната среда не осигурява институционализирането на сектора за учене на възрастни; не са определени структури, които да координират действията на заинтересованите страни в сектора за учене на възрастни, както на национално, така и на областно и местно ниво; съществува непознаване и/или неприлагане на нормативната уредба от заинтересовани страни.

Често част от работодателите, както и представители на различни целеви групи, не прилагат съществуващата нормативна уредба по отношение на образованието на възрастните поради непознаването и. Липсва изградена система за контрол и наблюдение на процесите на учене през целия живот, което от своя страна възпрепятства осигуряване на качеството на образованието и обучението на възрастни, както и изпълнението на действащите закони и поднормативни актове. Това сериозно затруднява процеса за прилагане на политиките за учене на възрастни и е пречка за успешната комуникация между партньорите.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гюрова В., Политическото измерение на мениджмънта на образованието на възрастните / Годишник, том.106, 2013 г.

[2] Министерство на труда и социалната политика, Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението в България (2012г.-2030 г.)

<https://www.president.bg/docs/1352302457.pdf> /24.05.2014/

[3] Министерство на образованието и науката, Оценка на въздействието на НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЯ ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ за периода 2008-2013 г. www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=2055 /20.08.2015/

[4] Министерство на образованието и науката, Доклад за състоянието на сектора за учене на възрастни в България, 2013

http://lll.mon.bg/uploaded_files/Report_adult-learning_BG_2013.pdf

За контакти:

Гл. ас. д-р Валентина Василева, Катедра “Педагогика, психология и история”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

Гл. ас. д-р Багряна Илиева, Катедра “Педагогика, психология и история”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: bilieva@uni-ruse.bg